

Evliyâ Çelebî'nin Konstantin Üzerine Birkaç Bakışı

Jean-Louis Bacqué-Grammont

CNRS

Evliyâ Çelebî'nin, Konstantinopolis'in kuruluşu hakkında derlemiştir ve geliştirmiş olduğu ve -nâme'sinin ilk cildinin başlarında yer alan efsanelerin arasında, şehri yeniden kurmuş ve adını şehre vermiş olan Konstantin'e ayrıcalıklı bir yer ayırmamış olduğu elbetteki düşünülemezdi. Bununla birlikte, ona ayrılmış sayfaları okurken, Batı Avrupa'nın metinsel ve arkeolojik delillerden yola çıkarak yüzyıllar boyunca oluşturmuş olduğu derin bilgilerin birçoğunun arasında dolaşmış hissinde kolayca kapılabilir insan. Aslında, 306'dan 337'ye kadar hüküm sürmüş olan 34. Roma İmparatoru ile ilgili nadiren herkesin ortaklaştığı noktalara değinse de, Evliyâ'nın Konstantin'i, birçok noktada radikal bir biçimde farklılaşmaktadır. Açık bir şekilde, bu farklılaşma durumu, yazarın bahsettiği konu hakkında kesin bilgilere sahip olmadığı durumlarda, daha önce de defalarca bizlere göstermiş olduğu gibi, güçlü hayalgücünü doludizgin ortaya salma alışkanlığına bağlı olmuştur olmalıdır. Şüphesiz, Batı'da olduğu kadar Doğu'da da, bunu yapan tek seyyahın o olmadığı apaçıktır ama nereye dayandırılmış olduğunu bilmekte zorlanacağımız bir mitin bütün parçalarını herhangi başka bir seyyaha göre çok daha ustalıkla oynayarak birleştirebildiği de açıktır.

Niyetimiz asla, bu metnin ardından gelen -nâme¹ alıntısında ortaya çıkartılabilecek hataların ve tarih yanlışlarının eleştirel bir dökümünü hazırlamak değildir ama her şeyden önce, tarihsel gerçeklerin basitçe hatırlatılması da gerekli gözükmemektedir. Evliyâ'nın uzun uzadıya ele alacak olduğu Konstantin, 272 yılında doğmuştur ve Konstantius Chlorus'un ve eşi Helena'nın oğullarıdır. İktidar için aday olan birçoğlarıyla zorlu mücadeleden geçen zor bir başlangıcın ardından, kırk yıldan beri ilk defa iki tarafı da tek bir siyasi gücün altında birleştirerek 312 tarihinden itibaren Batı Roma İmparatorluğuna ve 324 tarihinde itibaren de Doğu'ya tek başına hükmetmiştir. Roma tarihinde oldukça önemli yere sahip bir saltanatın ardından 337 yılında ölmüştür.

Gerçekten de, Konstantin hala çekişmeli tartışmaların konusu olan bir tarihte Hristiyanlık dinine geçmiştir ama 313 tarihinde, tahta çıkışından kısa bir süre sonra bu dine izin veren ve İmparatorluk toprakları içinde onu diğerleriyle eşit bir konuma yerleştiren Milano Fermanını ilan etmiş olduğu da bir kesinliktir. Diğer yandan, Konstantin, Diocletianus tarafından daha önce hayata geçirilmiş bir formül olan İmparatorluğun Doğu ve Batı bölümleri olarak ikiye bölünmesi ilkesini yeniden ele almıştır ve Doğu'da antik Bizansı kurmuştur ve bu fırsatla Konstantinopolis olarak yeniden adlandırılmıştır ve kendisi de zaten buraya yerleşmiştir. Sonuçta, uzun zamandan beri Hristiyan olan annesi Helena'nın 326 yılında, İsa Peygamberin hayatına dair kutsal kalıntıları toplamak için Filistin'e gitmiş olduğu kesin bir bilgidir. Bugün kabul edilmiş olan ve burada çok özetleyerek vermiş olduğumuz ve Evliyâ Çelebi'nin anlatısıyla yapacağımız olası karşılaştırmalar için ayırmış olduğumuz ana tarihsel veriler işte bunlardır.

Daha önceden karşımıza çıkmış başka birçok durumda da olduğu gibi, bu anlatı da, oldukça fazla bir biçimde, Kuzey Suriye'de yer alan Membidj şehrinin Melkit Piskoposu Agapius-Mahbub'un (941-942'de ölmüş), Kitâb al-'Unwân' eserine dayanmaktadır². Bu eser Yunancaya

1 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, yay. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, I, 21-22. Bkz. Aşağıda "Bibliyografya ve Kısaltmalar".

2 Basımlar ve çeviriler: *Menbidj'li Agapius (Mahboud) tarafından yazılmış olan Mahbûb ibn Qusantîn. Kitâb al-'Unvân, Alexandre Vasiliev tarafından Fransızcaya çevrilmiş ve yayınlanmıştır (...)*, 4 cilt, Paris, Firmin-Didot, 1947-1988; Agapius, *Mahbûb ibn Qusantîn, Agapius, Episcopus Mabbugensis, Historia universalis. Edidit L. Cheikho*, Louvain, Imprimerie orientaliste, 1954.

çevrilmişti ve bu dili bilen Evliyâ'nın bu eseri tanıdığı bilinmektedir. Stéphane Yerasimos ve Robert Dankoff³ daha önce de, Evliyâ'nın en sık başvurmuş olduğu eserlerin arasında "Yanvan Kronikleri" adını vermiş olduğu bu eserin diğerleri arasındaki yerinin altını çizme fırsatını bulmuşlardı. Daha önce bu soruya çok yüzeysel olarak bir bakmıştık⁴, ama niyetimiz, daha ileriki bir zamanda, belirli bir sayıda ele alınacak olan önemli bulduğumuz bölümlerin sistematik karşılaştırılmalarını içeren daha geniş kapsamlı Fransızca bir çalışmada⁵ onu derinleştirmektir.

Doğrudan Agapius'un kroniğinden gelmiş gözüken uzun alıntı (§ 5-8 aşağıda) Konstantin'in Hristiyanlığa geçişinin şartları hakkındadır, bu alıntının bir Suriye geleneğinden geldiği ama hiçbir tarihsel kanıtın da bunu doğrulamadığı bilinmektedir. Konstantin cüzama yakalanmıştı ve zamanının en önde gelen hekimleri uzun bir süre onu iyileştirmekte çaresiz kalmışlardı. Bir gün onlardan bir tanesi ona bir havuz kazdırmasını ve daha meme emen çocukları boğazlarını keserek öldürmesini, onların kanlarıyla bu havuzu doldurmasını ve sonra bu kanlı havuzda her gün uzun uzun banyo yapmasını tavsiye etmiştir. Birkaç iniş çıkışlı olaydan ve gelgitten sonra Konstantin, son anda bunu ertelemiş ve bunun için ödüllendirilmiştir: Göstermiş olduğu ruh yüceliğinden dolayı onu kutlamak için Hazreti İsa rüyasında ona görünmüş ve bu da hemen arkasından onun din değiştirmesine ve hızlıca iyileşmesine yol açmıştır. Matta İncili, 2, 16-18'de bahsi geçen Hirodes'in emriyle Masumların Katledilmesi bölümünün, bu olaydaki yansımasından şüphe edilemez. Ama belki de daha ilginç olan, Roma İmparatorluğu'nun resmi Paganizmini tümüyle görmezden gelmiş olmasıdır: Onun için Konstantin kökeninde mecûsî idi yani Zerdüştdi. Ama burada bizi ilgilendiren ve Seyâhat-nâme'nin on cildinde yer alan diğer bölümlere de bakarak değerlendirebildiğimiz kadarıyla, bize şaşırtıcı görünse de, Evliyâ için

.....

3 *Fondation*'da ve *OM*'da.

4 "Evliyâ Çelebi'ye Göre Tarihçi Kral Yanvan ve Akrabaları", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılı Kaynakları*, yayınlayanlar Hakan Karateke ve Hatice Aynur, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *TTK Yayınları*, 2012, s. 48-52.

5 "Le roi chroniqueur Yanvan et sa parentèle dans le relation de voyage d'Evliyâ Çelebi" [Evliyâ Çelebi'ye Göre Tarihçi Kral Yanvan ve Akbaları], muhtemelen *Journal asiatique*'de yayınlanacak.

Mazdeizmin, Müslümanlık dışı, olduğu gibi kalmış ve hiçbir ayırt edici özelliği olmayan bir din olmuş olmasıdır.

Konstantin, Bizans'ın~ Konstantinopolis'in ~İstanbul'un kurucularından biri olması çerçevesinde Evliyâ'nın ilgisini özellikle çekmekteydi ama bu konudaki sözlerinin en çoğu inşa ettirmiş olduğu surlar üzerinedir ama vermiş olduğu tanımlamalara göre de bunlar Konstantin'in değil, II. Theodosius'un (408-450 hüküm sürmüştür) dönemine aittirler. Yani bir yüzyıldan fazlaca bir zaman farkıyla sonraki bir döneme girerler ve Konstantin'in inşa ettirmiş olduğu surlara göre daha fazlaca Batıya doğru genişlemiştir. Bu kalıntılar bugün hala görülebilmektedir, hâlbuki Konstantin'in surlarından hiçbir şey günümüze kadar varlığını sürdürememiştir.

Seyâhat-nâme'de yinelenen ve burada da karşımıza çıkmış olan başka bir konu da, ilk başta iyileştirilemez, çaresiz olan bir hastalığın, bir yıkanma sayesinde iyileşmesidir, burada kanlı bir kurban etmeden vazgeçmenin ödülüdür ama başka yerlerde, az yada çok gizemini koruyan suların, havanın yada yararlı bitkilerin sayesinde. Biz zaten bunun iki örneğini gördük. Yanvan'ın erkek kardeşi mitsel karakter Yanko'nun kızı Alina⁶. Kaşıntılara ve bir cilt hastalığına yakalanmış olan bu talihsiz kız, Yalova termallerindeki şifalı sular sayesinde iyileşmiştir. Diğer vaka ise, İskenderiye'deki tutsaklığı sırasında, Darius ailesinin kapmış olduğu cüzamdır. Bazı iniş çıkışlardan sonra, son sürgün yerleri olan Menteşe'nin aselbenti sayesinde hepsi nihayet sağlıklarına tekrardan kavuşmuşlardır⁷. Şüphesiz bunlara benzer başka durumlar, Seyâhat-nâme'de günışığına çıkartılmayı beklemektedirler.

İlgiyi hakeden birçok başka nokta da, Seyâhat-nâme'nin sadece küçücük bir bölümünü oluşturan aşağıdaki alıntıda değerlendirilmeyi bekleyecektir.

.....

6 “Deux regards sur les sources thermales de Yalova au XVIIe siècle”, *Eurasian Studies*, VII, 2009, s. 1-15; “17. Yüzyılda Yalova Kaplıcalarına İki Farklı Bakış”, çeviren Esra Atuk, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2013, s. 22-25.

7 “Darius, sa famille, leur exil en Carie et le benjoin d'après le voyageur ottoman Evliyâ Çelebi”, [Evliya Çelebi'ye Göre Darius, ailesi, Karya'daki sürgünleri ve aselbent]. Hazırlanıyor.

[1] *dördüncü fasıl*

*Bânî-i tâsi‘ olan Kōstantîniûn İslâm-bol sûrın binâ édüp
eşkâl-i kal‘eyi beyân éder.⁸*

*be-kaul-i müverrihân-ı ‘âlem ve muhaddisân-ı Benî Âdem kavilleri
üzre İslâm-bola ibtidâ esâs uran hazret-i Süleymân-dur andan oğlu Melik
Rac‘îm-dür andan Yonkô ibn Mâdyân-dur andan İskender-i Zü-l-karneyn-
dür andan Yonkô ibn Mâdyân oğlu Pozântîn Kırâl-dür andan Kayser-i
Rûm-dur andan Yonkô nebîresi Vezendôn Kırâl-dür andan Kırâl Yağfür
veled-i Vezendôn-dur andan merkûm Kōstantîn-dür*

[2] *bu mezkûrûn kırâlların mâ-beynlerinde niçe biñ kırâle melikeler
ve kayâsıralar ve tekfûrlar [13a] gelmiş-dür ammâ bu Kōstantînden evvel
kırâl-ı cihângîr olayum diyen İskender-i Yûnâniyânuñ sene 595 târîhinde
kırâl-ı dâll Donkolâd Yanôs ya‘nî Tâkyânûs Kırâl az kaldı kim cihân-ârâ
olayazup diyâr-ı Acemde Şâpûr Şâhı ve cümle ‘askerin dendân-ı tîğdan
geçirüp iklim-i Acemi harâca kesüp gâyet cebbâr olup Millet-i Mesîhiyyeye
ihânet etmege başlayup Haleb ve Şâm ve Irâk ve Mısrıda ne kadar dîn-i
Mesîhden kavm-i Naşârâ var ise cümlesin kırup mâl ü hazâ’inleri-ile ‘asker
cem‘ édüp İskenderiyyede kendüye ‘işyân éden Açile nâm vezîri üzer varup
aşlâ amân ü zamân vérmeyüp İskenderiyyeyi feth étdükde Açile vezîri ve
cümle tâbi‘lerin katl édüp İskenderiyye şâhibi oldı*

[3] *âhır-i kâr yigirmi sene Tâkyânûs Kırâl-ı dâll olup Aşhâb-ı Kehf
yedi sekiz kişi bunuñ zamânında mağâralara firâr étdiler ki haqqlarında
sûre-i Kehfde yet-i şerîf ile müşbet-dür yakulûna hamsat^m sâdisuhum kal-
buhum racm^{an} bi-l-ğaybⁱ w^a yakulûn^a sab‘at^m w^a tâminuhum kalbuhum⁹
naşsı var dur*

[4] *böyle zâlim ü cebbâr olup nmâ-haqq kan dökdüğü-içün bed-
ninüñ ve dişlerinüñ etleri dökülüp mürd olduğı sene bu Kōstantîn anuñ
havfından Rôma şehrine firâr étmişdi andan Tâkyânûs yerine oğlu Ferenyâl
kırâl olup iki yıldan ol dahı mürd olup yerine bu Kōstantî-i Kübrâ kırâl
olup âyîn-i ‘İsâ üzre hayâtda olan havâriyyûnlarıñ meşveretleri-ile Nûşı-
revân ü Kisrâ gibi bir ‘âdil kırâl olup ibtidâ dîn-i ‘İsâ üzre Naşrânî ya‘nî*

.....

8 İzleyen metin çok kısaltılmış haliyle, *Narrative*'de, İngilizceye çevrilmiştir. S. 10-II. Örneğin, buradaki çeviride yer alan ilk dokuz paragraf çıkartılmıştır.

9 Kur'an, XVIII, 22.

yardımcı bu olup cümle putları kırmış-dur ve cümle heyâkelleri yıkmış-dur ve yerlerine âyîn-i 'Îsâ olacak kenîseler yapmış-dur ammâ bu yıldan ol daği mürd olup yerine bu Kōstantîn-i Kübrâ kırâl¹⁰ olup Kōstantîn evvel Mecûsî idi¹¹ kırâl olup gâyet şecî' ve bahâdır ve müdebbir ve 'asker-perver olup 'Acem diyârın cümle harâca kesüp İslâm-bol kal'esin 'amâr étmege şürû' eyledi ve 'ilm-i hendese üzre sûri metânet üzre istihkâm eyledi zîrâ cemî'i 'ulûm-ı şettâyı Rôma şehrinde tahşîl eyledi ammâ

[5] Hikâye¹²

Mecûsî mezhebinden çıkup Mesîh mezhebine girmesinüñ sebebin tevârîh-i Yûnânîyânda eyle tahrîr étmişler kim Kōstantîn gâyet cimâ' edici idi Rôma şehrinde cüzâm zahmetine mübtelâ olup kaş ve kirpik ve saç ve şakal cümle dökülüp burnunuñ orta diregi düşeyazup Şâm cinnine döneyazdı cemî'i Frengistân ve Almân vilâyetin ve Şırf ü Bulğâr ve 'Arab ü 'Acem hukemâları cümle bir yere gelüp aşlâ biris iderdine bir devâ édemeyüp Yhır Kōstantîn cümleñüzi kırarum dédükde bir nâ-hekîm-i mel'ûn Mecûsî dîn-i 'Îsâya hıyânet^{en} eydür ey kırâlum eger şıhhat isterseñ bu senüñ derdine bundan gayrı 'ilâc yok dur evvel ey kırâlum eger şıhhat isterseñ bu senüñ derdine bundan gayrı 'ilâc yok dur evvel bir büyük şarnıc havz eyle ol havzuñ içini anası mmesin henüz emen ma'sûmlaruñ kanı-ile ol havzı leb-ber-leb édüp içine girüp bir sâ'at dur andan çıkup hammâma bir kırk gün bu hâl üzre ma'sûmlaruñ kanı-ile her gün havzı pür édüp girürseñ bu cüzâm zahmetinden halâş olursun dédükde

[6] der-hâl Kōstantîn emr édüp üç biñ 'aded nâ-resîde merdüm-i şîr ma'sûmları cem' édüp cellâdlar havuż kenârında ol ân boğazlamak şadedinde iken üç biñ 'aded ma'sûmlaruñ üç bin 'aded babaları ve üç biñ 'aded anaları ki her biri cigerpârelerinden ayrılıyor e on biñ 'aded akrabâ ve ta'allukâtlrı ile cümle yigirmi biñ cigeri yanmış Benî Âdem baş açup derûn-ı dilden ve cân ü gönülden lisân-ı Yûnânca ey İnpiretore Kōstantîn

.....

10 "Konstantin onun yerne kral olmuştur." Burada bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır.

11 Buradaki içerik, Evliyâ'ya göre, Konstantin'in Mazdeizmin ne olduğuyla ilgili tam bir fikir sahibi olmamış olduğunu göstermektedir. Burada *Mecûsî* kelimesini daha çok "Pagan" anlamında ele almak gerekmektedir.

12 Cüzam bölümü tamamen *Narrative*'de çıkartılmıştır.

İpol ya'nî Ey pâdişâhlar pâdişâhı Kōstantîn kırâl ve ey megalô Hıristôs ya'nî ey büyük Allâh ve Lâtîn kavmı olanlar Boğ çarna Kōstantîn ya'nî Allâh kırâlı Kōstantîn ve Urûm olanlar ve pedakimô vândirfa bidemû ve mavra matyamû va psiçemû va psihulemû ya'nî vay oğul vây cânumdan sevgülüm vây iki gözlerüm vây (---) deyü feryâdları evce peyveste olup her biri birer gûne girye ve feza' ü çeza' étdüklerin Kōstantîn işidüp Anpiretor İpol dédükleri ya'nî 'Azîm^ü-şşân pâdişâhlar pâdişâhı dédüklerin kendüye zann édüp ve yigirmi otuz biñ Benî Âdemüñ feryâd ü fiğânları Kōstantîne h^oş gelmeyüp eydür ben cüzâm marazından ölürsem baña yeg-dür nitekim bu kadar Hıristiyânların ya'nî ümmet-i 'Îsânüñ feryâd ü fiğânların işitmeyem ve bu kadar biñ ma'sûm-ı nâ-resîdelerin kanı benim şıhhatum için zemîne dökülmeye tîz bu kadar ma'sûmları vâlide ve pederlerine vériñ Allâh için âzâd eyledüm ebeveynleri ba'd^e-l-yevm du'â-yı hayrumda olsun deyü cümle ma'sûmları vâlideynlerine teslim étdüklerinde niçesi teslim-i rûh édüp şâd-merg olayazup cümle ma'sûmların âbâ ü ecdâdları ve cümle akrabâ ve ta'allukâtları baş açup yüzlerin rû-yı zemîne sürüp şâdumânlarından bükâ-âlûd olup

[7] *İlâhî pâdişâhumuzı bu cüzâm zahmetinden halâş eyle deyü tazarru' ve nâlişler édüp gitdiklerinde der-hâl Kōstantîne bir nevm galebe [13b] édüp hâb-ı râhata yatdukda hem-ân-dem vâkı'asına hazret-i 'Îsâ girüp eydür yâ Kōstantîn sen ol ma'sûmlara merhamet édüp bu cüzâm derdin çekmek baña yeğ gelür deyü kan dökmegi irtikâb étmeyüp ehl-i maraz olmağı irtikâb étdüñ imdi Allâh^u ta'âlâ dañi saña rahm édüp bu marazdan halâş olduñ deyüp*

[8] *hazret-i 'Îsâ Kōstantînün cümle endâmın dest-i şerîfi-ile sıgayup eydür yâ Kōstantîn saña bu ma'sûmları katl eyle diyen Mecûsî hükemâları katl eyle deyüp hazret-i 'Îsâ elindeki asâsı-ile Kōstantîne bir asâ urunca der-hâl Kōstantîn h^oâbdan bîdâr olup görse kim cümle vücûdında cemî'î illetden bir ilel kalmayup ten-dürüst olup dürr-i beyz-âsâ olmuş hem-ân parmak götürüp Lâ ilâh^e illâ LLâh 'Îsâ Rûh^u-LLâh deyüp mezheb-i Mecûsîden dîn-i 'Îsâya girmesinün aslı bu dur Târîh-i Yanvânda dañi mufaşşal yazmış-dur ba'd^eh^u ma'sûmları Katl eyle ve issi kanlarına gir deyü ta'lîm eden cümle hükemâları huzûrına kığırdup niçesini katl éderken bir tabîb-i faşîh ü zarîf eydür Pâdişâhum hele beni bir kerre söylet andan katl eyle dédükde hem-ân hekîme destûr-ı şâhî olup eydür Pâdişâhum cemî'î diyârın Bôkrât ve Şokrât ve Restetâlis ve Câlinûs ve Eflâtûn mertebesinde olan*

hukemâları kırâluma niçe yüz biñ gûne edviyeler ile mu'âlece étdük aşlâ ilâc pezîr olmadı âhır bildük kim saña derûn-ı dilden ve cân u gönülden du'â lâzım-dur âhır bunu tedbîr eyledük kim ma'şûmlaruñ kanına giresin ma'şûmları cem' édüp cellâdlar katl édecek mahallde cümle ma'şûmlaruñ vâlideynlerine pes ü perdeden haber étdük anlar dañi hâzır olup vâveylâ vⁱⁱ vâveledâ deyü feryâd étdüklerinde kırâlum merhamet édüp cümle ma'şûmları âzâd étdüğüñüzde du'âları müstecâb olup anlara rahm étdüğünden Hıristôs dañi saña merhamet édüp şifâ vérdi deyü hekîm-i hâzık kelâm-ı cevâb vérdükde Kõstantîn ol hekîm-i sâhib-kelâmı 'afv édüp azâd étdi

[9] *ba'deh^u Kõstantîn günden güne cihân-ârâ pâdişâh-ı Cem-cenâb olup Kõstantiniyye kal'esın eyle ta'mire başladı kim be-her yevm üç kerre yüz biñ ırğat ve yüz biñ mi'mâr işlerdi*

[10] *der-beyân-ı sebab-i binâ-yı Kumâme-i Kudüs-i Şerîf*

Bu mahallde Kõstantîn yine vâkı'asında hazret-i 'İsâyı görüp yâ Kõstantîn vâliden Hellena may-fıravı Kudüse gönderüp benim doğduğum Beyt^ü-llahme bir ma'bedhâne inşâ etsin ve Kudüs-i Şerîf içre bir kumâme yapsın dedükde hem-ân Kõstantîn h^vâb-ı râhatdan bîdâr olup vâlidesi Hellenayı huzûrına çağırıp vâkı'a-i mâ-vaqa'ı bir bir takrîr édüp tîz yâ vâlide hâzır ol deyü 'alêşşabâh vâlidesine kırk milyôn mâl ve kırk biñ asker vériüp Karadan kaç'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil édüp Kudüs-i Şerîfe varur beri tarafda Kõstantîn üç biñ pâre gemi-ile Kudüse bu kadar biñ asker ve bu kadar kerre yüz biñ gûne mühimmât ü levâzımâtlar gönderüp ol dañi Ak Deñiz içre muvâfiq eyyâm ile üç gün üç gece Kudüs-i Şerîfüñ Yâfa nâm iskelesine yanaşır Hellena Hâtûn dañi Kudüsde hazret-i 'İsânun ba'zî âşârların bulup hayrâtlar yapup Nâbulus şehrinde dañi bir deyr-i 'azm inşâ édüp yine Kudüse gelür

[11] *ibtidâ zühûr-ı haç-ı şalîb*

bir gün Mağâryôs nâmında tâ hazret-i 'İsâdan berü mu'ammer olmuş bir pîr-i nâ-tuvân-ı muğân pâpâs bulur¹³ meger Yahûd tâ'ifeleri hazret-i 'İsâyı bu pâpâs üzre şalb étmişlerdi ve şalb olunan ağaç haçı bu bıtrîk¹⁴

.....

¹³ Bütün bu detaylar *Narrative*'de çıkartılmıştır.

¹⁴ "Patrik" ile aynı kökene sahip olan bir terim. Evlâ bunu fütursuzca Hristiyan

bilürdi âhır Mağâryôs pâpâs Hellenâ 'avrete ol haç ağacın yerini gösterüp Hellenâ emri-ile ol ağacın dibin kazup içinden bir kabır ile şalîbler çıkar ya'nî haç mişilli üç pâre ağaçlar çıkar hattâ Naşârâ zu'mınca ol ağaçları bir bir ol kabır içindeki meyyit üzre bırağdılar ol ân ol meyyit hayât-ı câvidân bulup turageldi ol gün ki mâh-ı eylûlüñ on dördünci günü idi kavm-i Naşârâ ol günü bayram édindiler

[12] *bu mâ-cerâ 'Îsâ Nebî mevlûdından üç yüz yigirmi sekiz sene şoñra idi¹⁵ ki hâlâ Rûmuñ haç bayramı olur ve haçlarına ta'zîmleri bundan kalmış-dur¹⁶ ol meyyit üzre ol haçları birağup meyyit hayât bulduğı tevârîh-i Yûnânda merkûm-dur*

[13] *ba'deh^u mezkûr Hellenâ ol haçları altun şandûka içine koyup başı üzre şağlardı ve Kûmâme nâm deyri Hellenâ karı yaptı Naşârâ zu'mınca Kûmâme deyri ol hayât bulan meyyit üzre dür dérler ol meyyit ise hâşâ ve kellâ hazret-i 'Îsâ ola ba'deh^u âsumâna 'urûc etti dérler ammâ bir firka-yı Naşârâ yok hayâtda olup yine halkı dîne da'vet édüp yine merhûm oldu dérler ammâ Rûh^u-LLâh diyen Naşârâlar kavm-ı Mesîh-dür âsumân-da İdrîs Nebî ile hayâtda dur dérler*

[14] *ba'deh^u Hellenâ 'avret niçe biñ hazîne harc édüp Mescid-i Akşâyı ta'mîr ü tevsî' ve Şahrâ^u-LLâhı tezyîn ve Beyt^ü-llahmı mücedded^{en} binâ édüp niçe biñ hayrâtlar dahî édüp Yahûdîleri kıra kıra İslâm-bolda oğlı Kostañtîne gelüp altun şandûka içindeki haçları Îsânuñ yâdigârı-dur ve Allâh ismi-dur deyü hedâyâ vérüp Kostañtîn haçları yüzine gözine sürüp anası Hellenâ Firâvı ve 'Îsâ Nebî haçların alay-ı 'azîm ile Zeyrekbaşî dey-rine götürüp*

[15] *şehr-i Kostañtîni ziyâdesi-ile 'amâra başladı ve 'azîm şevketli kırâl oldu ger-çi niçe kırâllar [14a] gelmiş-dür ammâ bu Kostañtîn dahî cihângîr olmak iddi'âsında bir muta'azîm şân ve şöhret ü şevket şâhibi kırâl-ı dâll olmağ-ile arslan yatağından şâhîn durağından ma'lûm-dur deyü var kuvvetin bâzû-yı tüvânâsına getirüp inķırâz^u-ddevrân bir âsâr-ı*

.....

bir rahibi tanımlamak için kullanmaktadır.

15 Helena'nın Filistin'e seyahati 326 yılında gerçekleşmiştir ama orada birçok sene kalmış olabilir.

16 Burada söz konusu olan, Roma Kilisesi tarafından her zaman 14 Eylül tarihine sabitlenmiş olan Haç bayramıdır.

'azîmüm kalsın deyü selef pâdişâhlarınınuñ binâları üzre İslâm-bol sûrına zamîme kârgîr şeddâdî binâlar ihdâs êtdügin 'ayân ü beyân éder

[16] evvelâ İslâm-boluñ cânib-i berrinde ğarb tarafında Yedikulleden tâ Ebû Enşârî rüknine varınca iki Kat hışn-ı haşîn ve sedd-i metîn sûr-ı kavî dîvârı binâ êtdi kim evvelki kat dîvârınuñ irtifâ'ı yigirmi bir zirâ'-ı melikî âlî-dür ve 'arzı on zirâ'-dur ve iç kat dîvârınuñ kaddi yetmiş zirâ' bâlâ dur ve 'arzı esâsı yigirmi zirâ' arız-dür ve sûr-ı hâricînuñ irtifâ'ı ka'r-ı handağdan tâ bedenlere varınca kırk iki zirâ' édüp esâsından âb-ı şâfîler tulû' édüp

[17] iki dîvâr mâ-beynin ħorasânî rihtım-ı dolma ile metânet vêr-di ve bu rihtım olmuş temelü 'arzı kâmil seksen zirâ'-dur ve sûr-ı hâric ile sûr-ı dâhilîñ mâ-beyni altmış zirâ' fâsıla bir bâğ-ı İrem-mişâl bir yerdür hâlâ Topkapusı-ile Edirnekapusı mâ-beynindeki bâğ-ı İrem içre âl-i 'Osmânuñ yeñiçeri zağarlarınıñ yaylağı-dur ve sûr-ı hâricden hâric bir kat alçak hışâr-pîçe dîvâr dahi binâ édüp ka'r-ı handağdan irtifâ'ı yigirmi beş zirâ'-dur 'arzı altı zirâ'-dur ve bu iki dîvârınuñ mâ-beyni kırk zirâ' fâsıla dîvâr dur bu hisâb üzre İslâm-bol kal'esinüñ kara cânibi üç Kat-dur

[18] ve bu dîvârlarınuñ önündeki bir kat fecc-i 'amîk handağ-ı ğarîkuñ 'arzı yüz zirâ'-dur ve bu handağ içre Yedikulleden tâ Silivrî Bâbına gelince deryâ girüp kal'e-i İslâm-bol cezîre-mişâl olmağa sehel kalmışdı hâlâ kara cânibi bu mertebe üç kat metânet üzre mebnî olup üç Katda biñ iki yüz yigirmi beş burc-ı 'azîm kulleler var dur ve her kulle üzre onar ruhbân dîdebân ta'yîn édüp şeb u rûz nigezbânlık éderlerdi

[19] ve kal'e-i İslâm-bol şekl-i müselleş vâkı' olup cânib-i ğarbî berr tarafı şarkî ve cânib-i şimâlî baħr vâkı' olup müselleşⁱⁱ-şşekl samsa olmağ-ile içinden fitne ve 'isyân ü tuğyân ve nâr-ı tâ'ün-ı ħüsrân eksük degül-dür ammâ bu bahreyn tarafları yalîñ kat sedd-i Yê'cüc-vâr metîn ü müstahkem dîvâr ve burc ü bârûları hezâr ve hezârân dendân-ı bedenler ile ârâste ve pîrâste olmuş kal'e-i üstüvâr dur

[20] ve Koştantînuñ bu kal'eye bezl-i himmet étmeden murâd ü merâmı ol idi kim 'ilm-i nücûmda yegâne-i 'aşr idi 'ilim kuvveti ile ħazret-i Risâlet-penâhuñ tulû'-ı zühûrından ħaberdâr olup cihân-ârâ bir pâdişâh-ı mürselîn gelecek-dür deyü ħavfindan bu kal'eye sa'd sâ'at-dur deyü seretân burcında 'imâretine şurû édüp tâlî'-i 'imâreti seretân olduğı-içün İslâm-bol içre tâ'ife-i cüyûşuñ fitnessi eksük degül-dür

[21] *ve kal'e-i İslâm-bol dâ'ir^{en}-mâdâr kâmil on sekiz mîl ihâta éder şekl-i müselleş bir kal'e-i bî-mişâl-dür bir köşesi cânib-i Kibleye mevzûn Yedikulle-dür bir köşesi cânib-i şimâle nâzır Sarâyburnı-dur bir köşesi cânib-i garb ile yıldız rûzgârı mâ-beynine nâzır Ebû Enşârî kapusu köşesi-dür*

[22] *ve Kostantîn Cinivîz kırâlından kız alup karâbet takrîbi-ile kırâla ruşsat vérüp İslâm-bol Halîcinüñ şimâl cânibinde Ğalağa nâm kal'e-yı Cinivîz kırâlı dörd oğlına dörd kal'e bir birine muttaşıl hişâr-ı 'azîmler binâ étدی kim her biri birer haşîn-i üstüvâr dur lisân-ı Yûnânda ğala süde dérler mukaddemâ Kostantînüñ süd-hânesi olup cümle sağmal hayvânât-ları anda durduğı-içün Ğalağa dérler*

Kısaltmalar

[OM] Robert Dankoff → OM

[EÇSOS] Robert Dankoff, *Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü* [Dictionnaire pour la lecture de la relation de voyage d'Evliyâ Çelebî], İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

[EÇS] *Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî. Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi*. [Evliyâ Çelebî b. Derviş Muhammed Zillî. Relation de voyage d'Evliyâ Çelebî], yayınlayanlar: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, 10 cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994-2007. Burada başvurmuş olduğumuz, 1. Cildin 2006'da yapılmış olan yeni basımıdır.

[Fondation] Stéphane Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques*, Paris, Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul ve Librairie d'Amérique et d'Orient, 1990.

[Narrative] Joseph von Hammer, *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa, in the Seventeenth Century*, I, Londres, 1834.

Walther Hinz, *Islamische Masse und Gewichte umgerechnet ins metrische System*, Leyde, Brill, 1955.

[OM] Robert Dankoff, *An Ottoman Mentality. The World of Evliya Çelebi*, Leyde-Boston, Brill, 2004.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1983.

Stéphane Yerasimos → Fondation